

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ КОНТРАКТАЦІЇ

Студентки 2 курсу, 6 м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації
«Цивільне право і процес»

Комендант
Олена Миколаївна

Науковий керівник
к.ю.н., доцент

Микитенко
Людмила Андріївна

Гарант освітньої програми
д.ю.н.

Примак
Володимир Дмитрович

Київ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ КОНТРАКТАЦІЇ.....	6
1.1. Юридична природа договору контрактації.....	6
1.2. Договір контрактації як правова форма реалізації сільськогосподарської продукції.....	16
РОЗДІЛ 2. ЗАХИСТ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ КОНТРАКТАЦІЇ.....	30
2.1. Правові наслідки порушення умов договору контрактації.....	30
2.2. Перспективні напрямки вдосконалення договору контрактації	39
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Договори поширені у всіх видах економічної діяльності. Аграрний сектор України не є виключенням. Сьогодні відбувається його реформування та спостерігається зростання підприємницької активності сільськогосподарських товаровиробників, внаслідок підвищення попиту на аграрну продукцію. Учасники земельного ринку намагаються встановити довготривалі господарські зв'язки щодо купівлі-продажу сільськогосподарської продукції. Тому все більшого значення набувають саме договірні форми упорядкування взаємин суб'єктів господарювання, тобто договори у сфері реалізації сільськогосподарської продукції.

Основною договірною конструкцією, спрямованою на врегулювання відносин щодо збуту сільськогосподарської продукції є договір контрактації. Він має спеціальне призначення, сферу, предмет, зміст, характер укладення та виконання, що безпосередньо стосуються відносин, які виникають між продавцем та покупцем такої продукції (виробником та контрактантом). Так, зміст цього договору дозволяє виробнику і контрактанту планувати свою діяльність, що у свою чергу є надзвичайно важливим фактором при обранні виду договору. Адже на ведення сільського господарства здійснює вплив велика кількість чинників: погодні умови, економічна та соціальна політика держави, попит населення на таку продукцію, матеріально-технічна база виробника, підтримка та сприяння виробництву продукції контрактом тощо.

Проте специфіка останніх обумовлює певні труднощі у визначенні юридичної природи та врегулювання зазначеного договору. У зв'язку з цим наявна увага науковців до цієї договірної конструкції є цілком виправданою, а виявлення слабких місць і проблемних аспектів її застосування з наступним обґрунтуванням пропозицій щодо її удосконалення, з огляду на вищезазначене, видається актуальним і необхідним.

Питання правового регулювання договору контрактації у своїх роботах досліджували такі вчені: А. Домбругова [38], В.М. Єрмоленко [39],

А. Мартинюк [53, 54], О.В. Мороз [55, 56], Я. Петруненко [59, 60], А.С. Проценко [61], В.П. Станіславський [65], В.Ю. Уркевич [66] та інші науковці, проте їх дослідження не містять цивільно-правового підходу, а опосередковують аграрний, земельний та екологічний аспекти відносин контрактації сільськогосподарської продукції. Тому існує необхідність з'ясування механізму дії та правової природи договору контрактації.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з укладенням, виконанням і припиненням договору контрактації.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні **завдання**:

- встановити юридичну природу договору контрактації;
- визначити правову форму реалізації договору контрактації;
- розкрити наслідки невиконання, неналежного виконання сторонами змісту договору контрактації;
- охарактеризувати проблеми судової практики, що виникають внаслідок дискусійних моментів за договором контрактації та надати рекомендації щодо їх вирішення;
- систематизувати потенційні напрямки вдосконалення договору контрактації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають за договором контрактації.

Предметом дослідження є правове регулювання договору контрактації.

Методи дослідження становлять вичерпний перелік засобів і прийомів пізнання суспільних явищ та процесів. Відносини за договором контрактації було розглянуто з урахуванням історичного розвитку, що свідчить про використання *історичного методу*. *Порівняльно-правовий метод* дав можливість виявити закономірності впливу норм права та практики інших країн на законодавство про виробництво та збут сільськогосподарської продукції в Україні. Висновки про можливість застосування в деяких випадках до відносин, які виникають у договорі контрактації, норм інших, суміжних з ним договорів, були одержані з

використанням *методу моделювання*. У ході вивчення судової і господарської практики, збору і аналізу спірних ситуацій і їх подальшого узагальнення було застосовано *соціологічний і емпіричний методи* дослідження. Сформульовані висновки і пропозиції стали результатом *системно-структурного аналізу*. У роботі використано й інші методи, зокрема: *методи пізнання, спостереження*.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що випускна кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням правових проблем договору контрактації, у якій на теоретичному рівні окреслено правову доктрину договору контрактації та далекосяжні напрямки вдосконалення договору. Наукова новизна міститься у висновках, сформульованих пропозиціях щодо подальшого вдосконалення положень актів чинного законодавства України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення випускної кваліфікаційної роботи були апробовані на Четвертому студентському круглому столі «Реформи законодавства в умовах євроінтеграції» (12 листопада 2020 року, м. Київ). Крім того, окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у науковій статті «Юридична природа договору контрактації», що опублікована у збірнику «Цивільне та комерційне право: виклики сьогодення» студентів заочної форми навчання Частина 2. К.: Київ. нац.-торг. економ. ун-т. 2020.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у правотворчій діяльності для вдосконалення чинного законодавства, а саме – Цивільного та Господарського кодексів України, інших нормативно-правових актів.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, які включають в себе чотири підрозділи, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 59 сторінок, із яких основна частина роботи займає 51 сторінку. Список використаних джерел складається з 72 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ КОНТРАКТАЦІЇ

1.1. Юридична природа договору контрактації

Контрактація являє собою окремий самостійний вид господарської діяльності, що має специфічний об'єкт та предмет господарсько-правового та господарсько-договірного регулювання, внаслідок чого виникає необхідність у системному дослідженні його юридичної природи, виявленні особливостей та їх значення для забезпечення популяризації укладення такої форми договорів при реалізації сільгосппродукції.

Контрактація – це укладення договору між підприємствами, що виробляють продукцію, з одного боку, та організаціями, які здійснюють заготівлю та збут цієї продукції, – з іншого [55, ст. 828]. Цю думку підтримують Й. Завадський, Т. Осовська, О. Юшкевич [42, ст. 145].

Відносини, які виникають за договором контрактації, врегульовують норми Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Господарського кодексу України (далі – ГК України). Однак, гл. 54 ЦК України цей договір відносить до купівлі-продажу й зараховує його до договірних зобов'язань [5]. У ГК України, пояснення договору контрактації знаходиться у гл. 30 «Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності» [3]. Як вбачається, першим і ключовим негативним моментом чинного законодавства є той факт, що регулювання договорів контрактації сільськогосподарської продукції координується водночас нормами вище вказаних кодексів. Тим самим, виникають певні неточності у процесі паралельного використання норм ЦК та ГК України.

Договір контрактації, як зазначено в статті О.М. Мороз, за юридичною природою є складною формою, він регулює виникаючі товарно-грошові, майнові і навіть організаційні відносини у сфері сільськогосподарського виробництва [56, с. 88].

Так, сутність договору контрактації сільськогосподарської продукції закріплена у ст. 713 ЦК України, згідно з ч. 1 якої за договором контрактації, виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору [5]. Майже аналогічно визначається договір контрактації й у ГК України. Так, згідно з ч. 2 ст. 272 зазначеного Кодексу, за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її [3]. При цьому ч. 1 зазначеної статті ГК України визначає, що державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами контрактації, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції.

Характеризуючи сутність договору контрактації сільськогосподарської продукції, зазначимо, що з наведених законодавчих приписів можна виокремити наступні елементи подібного договору.

Суб'єктами договору контрактації виступають, з одного боку, виробник сільськогосподарської продукції, а з іншого – контрактант-заготівельник, заготівельне (закупівельне) або переробне підприємство чи організація, або держава.

Договір контрактації стосується відносин по заготівлі сільськогосподарських продуктів і сировини, що складають основу добробуту будь-якого суспільства. Специфіка сільськогосподарського виробництва – сильна залежність від погодних умов, висока питома вага інших додаткових факторів, що здійснюють вплив на результат (хвороби і шкідники рослин тощо) – робить виробника такої продукції економічно більш слабкою стороною договору (на

противагу продавцю за договором поставки). Тому основна спрямованість юридичного нормування відносин по контракції – це підвищення рівня правового захисту виробника-продавця з метою зрівняння його економічних можливостей з можливостями покупця.

З вищевикладеного випливає, що обов'язковою стороною договору контракції сільськогосподарської продукції виступає виробник аграрної продукції. Однак у законодавстві України містяться певні розбіжності щодо визначення самого поняття «сільськогосподарський товаровиробник». Більше того, зважаючи на те що договір контракції сільськогосподарської продукції укладається в порядку виконання державного замовлення, то під час визначення вимог до його учасників мають ураховуватися також положення Закону України «Про публічні закупівлі» [13].

За визначенням, наведеним у Податкового кодексу України (далі – ПК України), сільськогосподарським товаровиробником є юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням і виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках і водосховищах) і її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, і здійснює операції з її постачання [4].

У свою чергу, Закон України «Про сільськогосподарський перепис» визначає виробників сільськогосподарської продукції як юридичних осіб всіх організаційно-правових форм господарювання та їх відокремлені підрозділи, фізичні особи (фізичні особи-підприємці, домогосподарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності, мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин [14].

Отже, як вбачається, законодавчі акти як основну ідентифікуючу ознаку сільськогосподарського товаровиробника називають здійснення ним сільськогосподарської діяльності, тобто діяльності, яка визначена такою відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної

діяльності (далі – УКТ ЗЕД) [10]. При цьому така діяльність названого підприємства має бути основною, тобто забезпечувати його основною частиною доходів.

Однак, згідно з положеннями ПК України, висувається ще одна вимога до сільськогосподарського товаровиробника – наявність статусу юридичної особи, тоді як Закон України «Про сільськогосподарський перепис» не містить подібного положення. Із цього приводу необхідно уточнити, що визначення поняття сільськогосподарського товаровиробника в ПК України наводиться з метою врегулювання питань щодо його оподаткування.

У зв'язку з цим, до правовідносин, які виникають у процесі укладення й виконання договору контрактації аграрної продукції, більш доцільним є застосування визначення поняття виробника такої продукції, яке міститься в Законі України «Про сільськогосподарський перепис». До того ж, згідно із Законом України «Про публічні закупівлі», учасником процедури закупівлі може бути фізична особа, у тому числі фізична особа-підприємець, юридична особа (резидент або нерезидент), яка подала тендерну пропозицію або взяла участь у переговорах у разі застосування переговорної процедури закупівлі [13].

Звідси вважаємо, що в договорі контрактації сільськогосподарської продукції розглядувана його сторона має називатися як сільськогосподарський виробник, а до ч. 1 ст. 713 ЦК України та ч. 2 ст. 272 ГК України слід внести відповідні уточнення.

Як уже зазначалося, дебітором сільськогосподарського товаровиробника за договором контрактації виступає контрактант – підприємства, організації, на які у встановленому порядку покладено функції державної закупівлі сільгосппродукції (заготівельні, переробні, торговельні тощо). Законодавство України не пояснює, хто є контрактантом. На основі аналізу зарубіжних нормативно-правових актів, можемо дати таке визначення контрагенту виробника аграрної продукції – особа (фізична або юридична), яка закупає сільськогосподарську продукцію, має відповідні потужності для її переробки, виробляє харчові продукти,

продовольство. Лише ця особа може виступати контрактантом договору контрактації сільськогосподарської продукції.

На практиці, замовниками аграрної продукції, що реалізується за державним контрактом, виступають міністерства, відомства, установи та організації, яким виділено з цією метою кошти з державного бюджету. Замовниками продукції за регіональними державними контрактами можуть бути організації, яким виділено кошти з місцевого бюджету.

Щодо описаного складу контрактантів за розглядуваним договором можна зауважити, що саме такий їх суб'єктний склад (заготівельники, заготівельні (закупівельні) або переробні підприємства, організації) певним чином може обмежувати застосування договору контрактації сільськогосподарської продукції й не дозволить закупівлю на підставі названих договорів аграрної продукції іншим суб'єктам. Яскравим прикладом є той факт, що держава і громадяни, що не мають статусу підприємця, не можуть бути сторонами у договорі контрактації.

Проте з іншого боку, таке обмеження можна вважати цілком зрозумілим, адже договір контрактації виступає особливою договірною формою заготівлі сільськогосподарської продукції суб'єктами, які надалі здійснюють її переробку, передпродажну підготовку та продаж, постачання споживачеві [66, с. 313].

В окремих випадках заготівельник може визначити у договорі контрактації і третю особу (одержувача), на користь якої потрібно здійснити виконання договору. Включення до договору контрактації таких норм можна пояснити тим, що сільськогосподарську продукцію недовготривалого зберігання й транспортування слід якомога швидше передати переробному, заготівельному підприємству через неможливість окремих її видів (наприклад, овочів, фруктів) зберігати свої природні властивості високої якості. Саме через це, законодавець і передбачив можливість передачі такої продукції не безпосередньо контрактанту, а іншому одержувачу для переробки чи іншого використання. Такий одержувач має бути визначений сторонами в договорі контрактації при його укладенні [66, с. 313].

На законодавчому рівні не закріплено положення про предмет договору контрактації сільськогосподарської продукції. Розглядаючи характеристику предмета договору, необхідно паралельно також досліджувати його об'єкт, оскільки це ті характеристики, за допомогою яких договір контрактації можна відмежувати від суміжних договорів.

За результатами аналізу наукової літератури, було встановлено, що науковці мають різні підходи щодо трактування предмета договору контрактації. А. Мартинюк предметом договору контрактації визначає сільськогосподарську продукцію. При цьому вказує, що предмет договору включає умови про кількість продукції за видами, асортиментом та якістю [53, с. 83]. В.П. Станіславський є прихильником віднесення сільськогосподарської продукції саме до об'єкта договору [65, с. 92].

На нашу думку, варто вважати предметом правового регулювання договору контрактації суспільні відносини, що виникають між суб'єктами – виробником сільськогосподарської продукції та заготівельником (контрактантом). Відповідно ці відносини регулюються цивільним законодавством:

- а) виробник сільськогосподарської продукції – зобов'язаний виробити сільськогосподарську продукцію у строки, кількості, асортименті, передбачених договором, передати вироблену продукцію контрактанту;
- б) контрактант – сприяти виробникові у виробництві сільськогосподарської продукції, прийняти її від виробника, оплатити вартість продукції за встановленими цінами [5].

Зупинимось детальніше на об'єкті договору контрактації. Назва розглядуваного договору, а також його предмет свідчить, про те що об'єктом договору є сільськогосподарська продукція, яку виробник зобов'язаний передати контрактанту. При цьому обов'язковою умовою, що визначається як ЦК так і ГК України, є безпосереднє виробництво сільськогосподарської продукції стороною договору. Лише сільськогосподарська продукція, вироблена (вирощена) самим виробником, може реалізовуватись за договором контрактації, а реалізація закупленої виробником сільськогосподарської продукції не допускається [3, 5].

З цього випливає головна різниця договору контрактації від договору поставки (відповідно і від інших видів договорів купівлі-продажу). Вона визначається в специфіці контрактованого товару. Так, об'єктом договору контрактації вважаємо тільки сільськогосподарську продукцію в необробленому стані або така, що пройшла первинну (тільки потрібну) обробку. В тому випадку, коли продукція була оброблена промисловим шляхом, то вона автоматично стає продовольчим товаром і відповідно може бути предметом/об'єктом договору поставки чи іншого виду купівлі-продажу, проте вже в ніякому випадку не договору контрактації.

При цьому необхідно звернути увагу, що пояснення терміну «сільськогосподарська продукція» законодавець у ЦК України та ГК України не дає. Але його пояснення можна знайти в інших нормативно-правових актах.

Сільськогосподарська продукція згідно з п. 2.15 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [7] та п. 14.1.234 ПК України – товари, зазначені в групах 1–24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України» [10], якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та перероблення цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання» [5].

До сільськогосподарської продукції (товарів) також належать відходи, отримані при виробництві сільськогосподарської продукції (товарів), визначених у групах 1-24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України», а саме: органічні добрива (гній, перегній, пташиний послід, а також полова, бадилля тощо), суміші органічних та мінеральних добрив, у яких частка органічних добрив становить більше 50 відсотків від загальної ваги таких сумішей, а також усе біологічне паливо та енергія, отримані при переробці та утилізації сільськогосподарської продукції (товарів) та їх відходів (біогаз, біодизель, етанол, тверде біопаливо, у виробництві якого була використана

сільськогосподарська продукція (її відходи) в розмірі більше 50 відсотків від усієї використаної продукції, електрична енергія, пар, гаряча вода тощо) [10].

У Положенні (Стандарті) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» зазначено, що сільськогосподарська продукція – актив, одержаний в результаті відокремлення від біологічного активу, призначений для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання [19].

Відсутність уніфікованого визначення поняття «сільськогосподарської продукції» на рівні закону є причиною розходження думок науковців щодо правильного трактування об'єкта договору контрактації. У статті «Сільськогосподарська продукція як категорія аграрного права України» М. Чабаненко пише, що такий стан речей є недопустимий, адже одна і та ж категорія, «сільськогосподарська продукція» не може мати різний зміст, навіть незважаючи на те, що вона використовується в різних видах суспільних відносин [68, с. 64].

У спеціальній літературі під сільськогосподарською продукцією пропонують розуміти унікальну за своїми властивостями, відмінну від інших видів продукції у сфері господарювання, – як продукт харчування, готовий до безпосереднього вживання, так і незамінну сировину для промисловості. Особливість сільськогосподарської продукції, на думку В.І. Федоровича, полягає в нетривалості її збереження, що зумовлює необхідність застосування спеціальних режимів збирання, зберігання й доставки до споживача [40, с. 59].

Сільськогосподарську продукцію В.М. Єрмоленко визначає як «усю сиру продукцію культурного рослинництва, тваринництва та рибництва, одержану від сільськогосподарської діяльності, а також продукти її первісної переробки, здійснюваної безпосереднім її виробником» [39, с. 61]. В підсумку, погоджуючись із таким тлумаченням, вважаємо не зовсім правильним називати сільськогосподарською ту продукцію, яка одержується від сільськогосподарської діяльності. Адже зважаючи на те, що сільськогосподарська діяльність полягає у виробництві (виросуванні) сільськогосподарської продукції, її переробці й реалізації, фактично складно окреслити, яка ж продукція належить до

сільськогосподарської. Отже, при визначенні названої продукції необхідно вказувати на те, що вона виробляється внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, акцентуючи увагу на її природному походженню від землі, від біологічних організмів.

Незважаючи на різне трактування, сільськогосподарська продукція повинна у будь-якому випадку відповідати певним характеристикам. Зокрема, приписами ч. 3 ст. 272 ГК України зазначено, що в договорах контрактації повинні передбачатися види продукції (асортимент), номер національного стандарту або технічних умов, гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин; кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника; ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок та умови доставки, строки здавання-приймання продукції; обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти й підприємства; взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору; інші умови [60, с. 97].

Очевидним є те, що наведені групи вимог до якості, екологічної й гігієнічної безпеки сільськогосподарської продукції мають бути уніфіковані зі стандартами Європейського Союзу. Як зауважує із цього приводу А.С. Проценко, в українському законодавстві питання адаптації варто розглядати у трьох напрямках:

- 1) правове регулювання продовольчої безпеки;
- 2) правове регулювання здійснення державних закупівель;
- 3) правове регулювання сільського господарства [61, с. 45].

Таким чином, зважаючи на специфіку предмета та об'єкта договору контрактації сільськогосподарської продукції, а також беручи до уваги ту обставину, що технічні характеристики останньої та вимоги до її якості є істотними умовами договору, варто більш ґрунтовно підійти як до регулювання самого поняття «сільськогосподарська продукція», так і до визначення її характеристик.

Важливим є уточнення, що договір контрактації укладається лише щодо майбутніх товарів:

- які ще мають бути вирощені (наприклад, зерно, овочі тощо);
- виробництву в умовах сільського господарства (худоба, птахи).

Тобто на момент укладення зазначеного договору у виробника такої продукції немає. Можна погодитися з В.Г. Станіславським, що це положення є істотним, оскільки якби така продукція була на момент укладання договору контрактації, то ці відносини були б оформлені іншим договором, наприклад, договором поставки або купівлі-продажу [65, с. 115].

У процесі вирощування сільськогосподарської продукції виробник використовує природні об'єкти:

- землі сільськогосподарського та лісогощодарського призначення, водного фонду;
- води та ліси [38].

З вищевикладеного випливає, що вирощування сільськогосподарської продукції тісно пов'язане з умовами, що не залежать від волі виробника: адже можливі різні природні явища: посухи, непередбачених розмірів повені, масові захворювання худоби тощо. У зв'язку з цим, у випадку порушення умов договору контрактації (зазвичай, щодо кількості товару) досить часто відбуваються випадки, коли виробник звільняється від відповідальності, оскільки остання ґрунтується на принципі вини (ст. 614 ЦК України) [5]. Якщо виробник доведе, що порушення зобов'язання сталося внаслідок випадку або непереборної сили, то згідно зі ст. 617 ЦК України він звільняється від відповідальності за таке порушення. Фактами визнання наявності природних та інших об'єктивних факторів, що підтверджують про відсутність вини виробника, можуть бути конкретні довідки ветеринарного нагляду, метеослужби тощо.

Отже, договір контрактації на законодавчому рівні мало регламентований, оскільки норми цивільного та господарського права не дають можливості чітко та детально ідентифікувати елементи договору та не роблять договір унікальним у сфері відносин сторін щодо реалізації сільськогосподарської продукції.

Поняття, включаючи визначення сторін, предмета, об'єкта договору контрактації потребують уточнення. У зв'язку з цим, необхідно на законодавчому рівні внести поправки і доповнення: в ст. 713 ЦК та ст. 272 ГК України, визначивши сторін договору. Так, за основу визначення «сільськогосподарського товаровиробника» рекомендуємо взяти дефініцію із Закону України «Про сільськогосподарський перепис»; пояснити термін «контрактант» пропонуємо за допомогою зарубіжного досвіду. Крім того, варто уточнити статус фізичної особи як сторони договору контрактації – як сільськогосподарського товаровиробника, так і як контрактанта.

Необхідно звернути увагу і на об'єкт договору контрактації. Законодавець має чітко визначити, що належить до сільськогосподарської продукції та яким якісним характеристикам вона має відповідати. Вважаємо, що одним із варіантом редакції об'єкта договору може таке визначення: об'єктом договору контрактації є сільськогосподарська продукція, тобто продукція (рослинного та тваринного походження), що виробляється (виросується) внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі й (або) від живих біологічних організмів.

1.2. Договір контрактації як правова форма реалізації сільськогосподарської продукції

В економіці України, сільське господарство завжди було пріоритетною галуззю. Впродовж більше 25-ти років приймалися спеціальні нормативно-правові акти різного рівня, які б сприяли використанню контрактації як форми взаємодії виробника та контрактанта з метою реалізації сільськогосподарської продукції. Вони встановлювали особливості укладання, виконання та права і обов'язки сторін. Тому важливим моментом у вивченні відносин, що виникають внаслідок договору контрактації є питання дослідження прав та обов'язків сторін, ціни договору, місця постачання виробленої продукції та інших умов договору.

Договір контрактації є двостороннім, тому сторони на підставі взаємної згоди уточнюють цілу низку прав та обов'язків. Останні, у свою чергу, і визначають суть та цільове призначення цієї договірної конструкції.

За договором контрактації на виробника сільськогосподарської продукції покладено ряд прав і обов'язків. Головним обов'язком є обов'язок виробити сільськогосподарську продукцію у строки, кількості, асортименті, передбачені договором контрактації. Значимість цього обов'язку полягає в тому, що, він кореспондує з об'єктом договору контрактації, яким є сільськогосподарська продукція певної кількості, асортименту та якості.

Виробництво сільськогосподарської продукції є складним процесом. Воно охоплює в себе значний обсяг поетапних дій виробника такої продукції. При цьому варто враховувати консенсуальний характер договору контрактації. Момент укладення договору є досить віддаленим від моменту його виконання, тому виробнику такої продукції слід здійснити велику кількість дій, спрямованих на виробництво передбаченої договором продукції обумовленої якості, кількості, виду та інших показників, що були узгоджені завчасно з контрактантом [28, с.53].

Зобов'язання виробника виробити продукцію сільського господарства включає в себе ланцюг взаємопов'язаних обов'язків. У наш час для виробництва органічної продукції, яка має попит на ринку, виробник зобов'язаний підготувати посівні, садівні площі, обробляти посіви, насадження використовувати лише органічні добрива. Тобто, процес виробництва не обмежується лише посадкою сільськогосподарських культур. Їх вирощування та доведення до товарного стану вимагає докладання додаткових зусиль, процесів, фінансів.

З цього випливає похідний обов'язок виробника продукції сільськогосподарської продукції – обов'язок здійснити необхідний обсяг дій, що стосуються також її обробки та переробки. На сьогодні, у законодавстві не вказано, що таке «виробництво» сільськогосподарської продукції. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (втратив чинність 28.06.2015) містив до 2015 року єдине законодавчо визначене поняття «виробництво». У законі визначалася дефініція наступним чином – «виробництво

(виготовлення) – діяльність, пов’язана з випуском продукції, яка включає всі стадії технологічного процесу, а також реалізацію продукції власного виробництва» [9].

У чинному Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» поняття «виробництво» не пояснено [19].

В академічному тлумачному словнику української мови, знаходимо таке пояснення: «виробляти – виготовляти що-небудь, робити якісь речі, предмети і т. ін.; виконувати певну кількість роботи» [27, с. 473].

Таким чином, виробництво може включати дії з вирощування, виготовлення, вилову, вигодовування, переробки чи обробки продукції. Практика демонструє, що виробництво сільськогосподарської продукції, наприклад, зерна ячменю, потребує додаткового здійснення великої кількості зусиль виробника, які необхідні для вирощування контрактованої продукції. Сюди належить:

- підготовка посівної площі;
- посів насіннєвого матеріалу;
- обробка;
- догляд за рослинами для отримання продукції обумовленої договором якості та кількості;
- збір урожаю.

Серед науковців питання чи належить обробка та переробка продукції до прямих обов’язків виробника викликає дискусію. І. Апопій, Я. Самсонова стверджують, що перероблена та оброблена продукція вже не буде об’єктом договору контрактації. Адже ця продукція буде мати інше походження – промислове або виробниче. Відповідно – обов’язку не виникає [62, с. 55].

На противагу ним виступають А.В. Каравай, В.М. Єрмоленко, які допускають можливість обробки та переробки сільгосппродукції. При цьому вчені зазначають, що обробка деяких видів сільськогосподарської продукції є обов’язковим процесом, наприклад, обробка пестицидами та інсектицидами. Як наслідок, обробка буде вважатися не другорядним, а одним із ключових

обов'язків виробника, з метою збереження необхідних якісних та видових показників контрактованої продукції [39, с. 62].

Залежно від вимог контрактанта, у договорі контрактації необхідно зазначити, в якому стані має передаватися сільськогосподарська продукція. Адже якщо контрактантом виступає переробне підприємство, то переробка чи обробка такої продукції є непотрібною зі сторони виробника. В іншому випадку, коли контрактантом буде заготівельник або інший одержувач – сільськогосподарська продукція може бути перероблена та/чи оброблена. Обидва варіанти демонструють різні цілі контрактанта:

- 1) отримання продукції для її подальшої переробки;
- 2) реалізація чи споживання такої продукції.

Останній варіант є більш широким за змістом, що сприяє розширенню застосування договору контрактації та дозволяє зменшити кількість використання різних видів договорів з метою одержання продукції бажаного виду, якості та стану.

Наведемо приклад. Заготівельному підприємству для отримання виноградного соку потрібно укласти мінімум два договори: договір купівлі-продажу винограду та договір з іншим господарюючим суб'єктом про переробку винограду.

Укладення договору контрактації сільськогосподарської продукції, об'єктом якого буде вже перероблена продукція, у нашому прикладі – виноградний сік, причому з винограду конкретного сорту, стану спілості та інших вимог якості, таких як органічність продукції, що визначені сторонами в договорі як істотні умови, значно спростить кількість вчинення юридичних дій та буде економічно, практично доцільним та вигідним. Зауважимо, що в такому разі не втрачається основна ознака договору контрактації – самостійне виготовлення сільськогосподарської продукції виробником.

Вищевикладене дає змогу стверджувати, що в одному випадку переробка чи обробка продукції буде вивідним обов'язком від основного – виробити продукцію, якщо така переробка чи обробка є виробничою потребою, а в іншому випадку –

переробка чи обробка буде додатковим обов'язком, оскільки виробник матиме можливість її здійснити на замовлення контрактанта.

Сільськогосподарський товаровиробник виробляє продукцію за замовленням покупця згідно з договором контрактації. Відповідно, для нього з'являється наступний обов'язок – передати вироблену продукцію контрактанту. Договір контрактації окреслює особливості виконання цього обов'язку.

Так, згідно з ч. 1 ст. 273 ГК України, договором контрактації має передбачатися обов'язок сільськогосподарського товаровиробника не пізніше як за п'ятнадцять днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі [3]. Виокремлення цього обов'язку для виробника має важливе значення. Оскільки контрактант повинен мати час для підготовки заготівельних площ, виробничих потужностей для заготівлі й переробки сільськогосподарської продукції.

Передача продукції генерує додаткову кількість дій зобов'язаних осіб: перевезення продукції до обумовленого місця призначення транспортним засобом виробника або через посередників. Відповідно до ч. 3 ст. 273 ГК України, передача продукції може відбуватися кількома способами:

- 1) приймання продукції контрактантом безпосередньо у виробника;
- 2) доставка продукції виробником торговельним підприємствам;
- 3) доставка продукції на спеціально визначений приймальний пункт (на практиці найчастіше це франко-склад покупця) тощо [3].

Будь-який із способів виконання обов'язку з передачі виробленої продукції прямопропорційно залежить від можливостей самого виробника. Для цього він повинен мати необхідний транспорт, тару, упаковки та інші умов, що мають відповідати вимогам п. 19 Правил перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні, де визначено правила перевезення вантажів сільського господарства [20].

Також можливі різні способи доставки і оплати сільськогосподарської продукції до місця здавання-приймання такої продукції:

- 1) транспортними засобами й за рахунок виробника;
- 2) транспортними засобами й за рахунок контрактанта;
- 3) транспортними засобами й за рахунок визначеного контрактантом одержувача;
- 4) із залученням транспортних організацій.

Співвідносно до описаних обов'язків сільськогосподарського товаровиробника контрактант наділяється відповідними правами. Сюди відноситься:

- право вимагати виробництво сільськогосподарської продукції у строки, кількості, асортименті та якості, передбачених договором контрактації;
- право вимагати передачу виробленої сільськогосподарської продукції.

Ст. 272 ГК України закріплює наступний обов'язок контрактанта – сприяти виробникові у виробництві сільськогосподарської продукції [3]. При цьому, варто зазначити, що такий обов'язок у ст. 713 ЦК України не визначено [5].

На думку Я.О. Самсонова, обов'язок, сприяти виробникові у виробництві сільськогосподарської продукції, стосується лише держави у сфері державної закупки сільськогосподарської продукції [62, с. 52-57]. Як наслідок, це викликає певні труднощі в застосуванні цього договору при реалізації сільгосппродукції не для державних потреб та не відповідає умовам сьогодення. Держава немає великих можливостей, коштів сприяти товаровиробникові сільськогосподарської продукції. Реалії сьогодення демонструють, що закупівля сільськогосподарської продукції через виконання державного замовлення не є основним напрямом реалізації такої продукції для сільськогосподарських товаровиробників.

Згідно з цим, розширенням свободи вибору партнерів у господарських зв'язках і щодо визначення змісту договірних зобов'язань правомочності держави щодо укладення й визначення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції переходять до сільськогосподарських виробників і їхніх контрагентів. Адже робота ринкового механізму можливе за умови, що сільськогосподарські виробники, маючи свободу господарської діяльності, беруть вільну участь у процесі укладення договорів контрактації сільськогосподарської продукції,

самостійно обирають контрагентів за договорами. Так забезпечується найбільш оптимальна реалізація власних інтересів [52, с. 90].

Л. Святченко наполягає на тому, що контрактант, який зацікавлений у вирощуванні, виробництві певного виду сільськогосподарської продукції належної якості, не позбавлений можливості сприяти вирощуванню такої продукції і відповідно надавати підтримку виробнику продукції за договором контракції.

Звідси випливає, надання допомоги товаровиробникові сільськогосподарської продукції в межах договірних контракційних правовідносин можлива не лише державою [63, с. 151]. На практиці, ефективність цієї допомоги зі сторони контрактанта-не держави, є значно успішнішою.

Розберемося з нормами ЦК та ГК України. Відповідно до ч. 1 ст. 272 ГК України, державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами контракції, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції. Але, беручи до уваги, ст. 1 та ст. 2 ГК України, в яких визначено сферу його застосування, не знаходимо обмеження суб'єктного складу, в якому передбачається обов'язкова участь держави [3].

Крім того, у ч. 6 ст. 13 ГК України, визначено особливості відносин, що виникають у зв'язку з постачанням (закупівлею) для пріоритетних державних потреб сільськогосподарської продукції. Вони регулюються Законом України «Про публічні закупівлі» [13]. Тому, ми погоджуємося з думкою А. Мартинюк, що необхідно внести зміни до ст. 272 ГК України, виключивши з неї частину першу [56, с. 24]. Коригування цієї статті дозволить встановити тотожність правового регулювання договірних відносин контракції на рівні з ЦК України, що цілком узгоджується з приписами ч. 3 ст. 13 ГК України.

Так з'являється проблема: на які норми потрібно посилатися, щоб зобов'язати контрактанта-не державу надавати допомогу аграрному товаровиробникові. Можна виділити два варіанти вирішення цього питання.

1. Дозволити сторонам диспозитивно вирішувати цю умову договору контрактації.

2. Додати до ст. 713 ЦК України частину про обов'язок сприяння виробникові у виробництві сільськогосподарської продукції [54, с. 25].

На нашу думку, другий варіант є більш доцільним та правильним. Адже особливістю змісту договору контрактації, яка чітко відокремлює його від інших договорів, що використовуються у сфері сільськогосподарської діяльності, є надання допомоги контрактанта виробнику продукції.

Сільськогосподарський товаровиробник безумовно зацікавлений в отриманні такої допомоги. І це є зрозумілим, бо вона дозволяє виконати умови договору контрактації й отримати дохід від реалізованої продукції. Для контрактанта така підтримка аграрного виробника є також вигідною. По-перше, це забезпечить належне виконання своїх обов'язків товаровиробником. По-друге, участь у виробленні продукції за договором контрактації, дозволить не лише впливати на якість виробленої сільськогосподарської продукції, а й брати безпосередню участь у процесі її виробництва. По-третє, на підставі укладених договорів контрактації сільськогосподарської продукції контрактант може планувати обсяги власного виробництва, прогнозувати завантаженість власних виробничих, переробних потужностей.

Сприяння контрактантом виробникові можливе у будь-якій формі та будь-яким способом. Так він може, наприклад, забезпечити виробника:

- насінневим матеріалом сільськогосподарських культур;
- добривами;
- матеріально-технічною базою.

Контрактант може також допомагати в:

- організації виробництва (надання паливно-мастильних, будівельних матеріалів);
- попередньому фінансуванню виробництва сільськогосподарської продукції;

- наданні кадрової допомоги в організації сільськогосподарського виробництва;
- організації перевезення виробленої продукції та ін.

Якщо говорити про підтримку з боку держави, то вона може забезпечуватися такими способами:

- надання з бюджету кредитів, субсидій, дотацій;
- допомога в придбанні сільськогосподарської техніки, пального та інших енергоносіїв, мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, тощо.

Законодавець у ГК України чітко встановив два випадки обов'язкового сприяння контрактантом виробнику:

- 1) обов'язок контрактанта щодо транспортування (ч. 3 ст. 272);
- 2) забезпечення виробників тарою і необхідними матеріалами для пакування продукції (ч. 4 ст. 273) [3].

Цей перелік не є вичерпним, оскільки сторони можуть у договірному порядку визначити способи допомоги виробнику у процесі виконання договору контрактації. При цьому, В.М. Яковлев наголошує, що це не надає контрактантові права контролю над господарською діяльністю виробника. Також він не має права вимагати виконання або невиконання тих чи інших виробничих заходів з виробництва продукції [70, с. 417-418]. Можна назвати такі відносини між контрактантом і сільськогосподарським товаровиробником симбіозом, співпрацею. Це об'єднання сприятиме досягненню цілей договору контрактації сільськогосподарської продукції.

Обов'язок контрактанта надавати виробникові допомогу, дає можливість стверджувати про наявність в останнього права на вимогу такого сприяння. Невиконання контрактом свого обов'язку, наприклад, забезпечити тарою виробника, може призвести до порушення виробником строків передачі продукції. Але в такому випадку, буде застосовуватися ст. 613 ЦК України, прострочення кредитора, оскільки останній не вчинив дій, що встановлені договором [5].

Наступним обов'язком контрактанта є обов'язок прийняти від виробника вироблену сільськогосподарську продукцію. Складові цього обов'язку

деталізовані законодавством України. Так, ч. 2 та ч. 3 ст. 273 ГК України встановлено, що контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, погоджених сторонами [3].

У договорі контрактації також можуть передбачатися обсяги сільськогосподарської продукції, приймання якої контрактант здійснює безпосередньо у виробника, та продукції, яка доставляється безпосередньо виробником торговельним підприємством. Решта продукції приймається контрактантом у визначених договором приймальних пунктах, розташованих у межах адміністративного району за місцезнаходженням виробника [66, с. 317].

За потреби, сторони визначають у договорі контрактації більш конкретні умови та порядок виконання обов'язку контрактанта щодо прийняття від виробника виробленої сільськогосподарської продукції.

З обов'язку прийняття продукції випливає наступний обов'язок – покладення на контрактанта обов'язку з оплати вартості сільськогосподарської продукції за встановленими цінами. Цією оплатою контрактант здійснює відшкодування витрат сільськогосподарського товаровиробника на виробництво сільськогосподарської продукції, а її розмір визначається згідно з цінами, зафіксованими сторонами в договорі контрактації сільськогосподарської продукції.

Вартість, що підлягає сплаті контрактантом формується на основі ціни – істотної умова договору контрактації. Вона визначається сторонами вільно, на основі попиту та пропозиції на певний вид сільськогосподарської продукції, а також враховує витрати сільськогосподарського товаровиробника на її виробництво. Також при визначенні ціни сільськогосподарської продукції включають (враховують) до вартості:

- вартість окремих засобів виробництва, витратних матеріалів;

– грошові кошти, що надавалися контрактантом сільськогосподарському товаровиробнику в порядку сприяння у виробництві сільськогосподарської продукції [66, с. 318].

Крім того, при визначенні ціни необхідно зважати на Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [12] і Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», в яких визначено деякі окремі види сільськогосподарської продукції, що підлягають державному регулюванню. До об'єктів державного цінового регулювання належать такі види сільськогосподарської продукції (товарів): пшениця тверда; пшениця м'яка; зерно суміші пшениці та жита (меслин); кукурудза; ячмінь; жито озиме; жито ярове; горох; гречка; просо; овес; соя; насіння соняшнику; насіння ріпаку; насіння льону; шишки хмелю; цукор-пісок (буряковий); борошно пшеничне; борошно житнє; м'ясо та субпродукти забійних тварин і птиці; молоко сухе; масло вершкове; олія соняшникова [5].

У зв'язку з цим, у договорі контрактації сільськогосподарської продукції під час установаження ціни має враховуватися рівень мінімальної та максимальної інтервенції, розрахований відповідно до Методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання [16].

Спосіб оплати такої продукції може бути як шляхом попередньої оплати, так і шляхом після оплати, авансові платежі допускаються, тому сторони повинні обов'язково обумовити в договорі ціну й порядок оплати такої продукції.

У договорі контрактації сторони вправі обумовити також цінові знижки чи надбавки за виявлення нижчої або вищої якості продукції. Так, у договорі можна передбачити зобов'язання виробника зробити цінову знижку за нижчу якість продукції, якщо контрактант бажає залишити таку продукцію в себе. Або ж зобов'язати контрактанта зробити цінову надбавку на продукцію вищої якості, ніж передбачено в договорі, за умови, що контрактант бажає залишити продукцію такої якості в себе.

Більше того, у договорі контрактації може бути прописано обов'язок контрактанта, який здійснює переробку сільськогосподарської продукції, повертати виробнику продукти чи відходи від переробки продукції з оплатою за цінами, визначеним договором контрактації [52, с. 89].

Окрім охарактеризованих елементів, для договорів контрактації сільськогосподарської продукції законодавством передбачено певні істотні умови. Так, відповідно до ч. 3 ст. 272 ГК України в договорах контрактації повинні передбачатися:

- види сільськогосподарської продукції (асортимент);
- номер державного стандарту або технічних умов;
- гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин;
- кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника;
- ціна за одиницю;
- загальна сума договору;
- порядок і умови доставки;
- строки давання-приймання продукції;
- обов'язки контрактанта щодо надання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства;
- взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору;
- інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [3].

Цивільне законодавство України, на відміну від господарського, безпосередньо істотні умови договорів контрактації сільськогосподарської продукції не визначає, вказуючи лише в ч. 2 та ч. 3 ст. 713 ЦК України, що до договору контрактації застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено договором або

законом. Останнім можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договорів контрактації сільськогосподарської продукції [5]. Хочемо зазначити, що наведені істотні умови договору контрактації є лише зразком для сільськогосподарських товаровиробників і контрактантів.

Згідно з ч. 3 ст. 272 та ч. 5 ст. 273 ГК України, передбачено, що обсяг інших умов договору контрактації та визначення прав і обов'язків сторін мали б міститись у Типовому договорі контрактації сільськогосподарської продукції та Положенні про контрактацію сільськогосподарської продукції, затвердженими у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [3]. Проте на сьогодні таке положення та Типовий договір відсутні. Як наслідок, це сприяє сторонам договору самостійно детально узгоджувати умови договору. Відсутність спеціального нормативного регулювання породжує спори з приводу неузгоджених, але важливих умов договору контрактації. Тому, на нашу думку, існує гостра потреба у затвердженні Типового договору контрактації сільськогосподарської продукції, де буде встановлено умови даного договору та права й обов'язки сторін [66, с. 319].

В.М. Корнієнко стверджує, метою Типового договору є однакове регулювання основних умов контрактації, хоча такі договори не можуть у повному обсязі охопити взаємини сторін та специфіку заготовок усіх видів сільськогосподарської продукції [32, с. 119].

Вважаємо, що Типовий договір контрактації сільськогосподарської продукції може бути затверджений за дорученням уряду Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, так як Міністерство аграрної політики та продовольства було реорганізовано шляхом приєднання до останнього [15]. Міністерство аграрної політики та продовольства (нині – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України), згідно з п. 1 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної

аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості та комплексного розвитку сільських територій [17]. Тому саме цей центральний орган виконавчої влади і має затвердити Типовий договір контрактації сільськогосподарської продукції.

Отже, правова форма реалізації сільськогосподарської продукції чітко відображена у змісті договору контрактації та інших умовах договору. Права та обов'язки сторін договору контрактації співставляються між собою: обов'язок товаровиробника сільськогосподарської продукції відповідає праву контрактанта. Вони визначають суть та мету договору контрактації. До інших істотних умов договору належить ціна та місце та спосіб постачання виробленої продукції.

Вважаємо за доцільне, що нормативне регулювання реалізації сільськогосподарської продукції варто доповнити. Так у ст. 713 ЦК України необхідно додати – залежно від цілей договору контрактації, сільськогосподарська продукція має бути вирощена, виготовлена, вироблена, перероблена або оброблена виробником такої продукції у процесі виконання договору. Переробка та обробка продукції має бути здійснена виробником власними або орендованими засобами переробки чи обробки. Також у ст. 713 ЦК України необхідно чітко вказати обов'язок контрактанта сприяти виробникові у виробництві продукції, і паралельно виключити ч. 1 ст. 272 ГК України. Це буде сприяти розширенню сфери дії положень ГК України у приватно-правових відносинах сторін договору контрактації.

Важливе значення для застосування договору контрактації як способу реалізації сільськогосподарської продукції буде мати Типовий договір контрактації сільськогосподарської продукції, що має повинен бути затверджений Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

РОЗДІЛ 2

ЗАХИСТ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ КОНТРАКТАЦІЇ

2.1. Правові наслідки порушення умов договору контрактації

Відповідно до принципів належного і реального виконання обов'язку, кожна зі сторін зобов'язана виконувати свої обов'язки, які виникають внаслідок укладання договору. Відповідно до ЦК України, у разі порушення зобов'язання – його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання), виникають правові наслідки, встановлені договором або законом [36]. Беручи до уваги особливості розвитку сільськогосподарського виробництва, необхідно чітко визначати відповідальність у разі порушення сторонами умов договору контрактації сільськогосподарської продукції.

Відповідальність, яка виникає за договором контрактації, відповідно до господарського законодавства має свою специфіку. Згідно з ч. 1 ст. 274 ГК України на сільськогосподарського товаровиробника покладається відповідальність за нездачу сільськогосподарської продукції у строки, передбачені договором контрактації, а також за несвоєчасну підготовку сільськогосподарської продукції до здавання-приймання контрактанту без попередження про це останнього.

У першому випадку, виробник сплачує контрактанту неустойку в розмірі, встановленому договором, якщо інший розмір не передбачений законом. Розмір неустойки може встановлюватися у вигляді штрафу або ж пені. Допускаємо, що за таких обставин можна паралельно застосовувати штраф (у фіксованому в договорі розмірі), так і пеню. Розмір пені може прописуватися в договорі контрактації у відсотковому значенні та розраховуватися залежно від вартості незданої сільськогосподарської продукції або ж від загальної її вартості, що має поставлятися відповідно до названого договору п. 4 ст. 231 ГК України [3]).

Другий випадок порушення обов'язку сільгоспвиробником передбачає відшкодування контрактанту завданих цим збитки. Звідси випливає, що відшкодуванню підлягають реальні збитки, а також і упущена вигода (ст. 22 ЦК України) [5].

За невиконання зобов'язання щодо приймання сільськогосподарської продукції безпосередньо у виробника, а також за відмову від приймання продукції, пред'явленої виробником у строки і в порядку, що погоджені сторонами несе відповідальність контрактант. У разі виникнення такої ситуації, контрактант сплачує виробнику штраф у розмірі п'яти відсотків вартості неприйнятої продукції, враховуючи надбавки і знижки, а також відшкодовує завдані виробникові збитки, а щодо продукції, яка швидко псується, – повну її вартість.

Крім сплати штрафу, контрактант зобов'язаний відшкодувати завдані виробнику збитки. Така вимога свідчить про посилення господарсько-правової відповідальності заготівельника сільськогосподарської продукції, оскільки за одне порушення застосовуються два різні види господарських санкцій: відшкодування збитків та штрафні санкції (штраф).

Під збитками розуміються витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності іншою стороною (ч. 2 ст. 224 ГК України) [3]. Розмір збитків, завданих порушенням зобов'язання, доказується кредитором.

Збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно, – у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення (ч. 3 ст. 623 ЦК України [5]). При визначенні недержаних доходів (упущеної вигоди) враховуються заходи, вжиті кредитором щодо їх одержання.

Для контрактанта також встановлена відповідальність за несвочасне здійснення сільськогосподарському товаровиробнику оплати вартості отриманої від нього сільськогосподарської продукції. Оскільки у ч. 2 ст. 625 ЦК України передбачено, що боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Виробник сільгосппродукції та контрактант мають право передбачати у договорі і інші санкції за невиконання або неналежне виконання умов договору.

Як було з'ясовано, визначення договору контрактації та пояснення його правової природи, відображено тільки в одній ст. 713 ЦК України та трьох статтях ГК України. Додаткове спеціальне нормативне забезпечення, яке регламентує відносини, що виникають внаслідок укладання такого договору застаріли, втратили чинність, а інші – стосуються його поверхнево.

Вирішити цю проблему можна було, коли б уряд, виконав покладений на його обов'язок – розробити Типовий договір контрактації сільськогосподарської продукції. Так як до цього часу, не виконано таку дію, то сторони в разі виявлення бажання укласти договір контрактації, повинні максимально чітко викласти зміст договору з метою урегулювання ним всіх спірних та ризикових питань щодо майбутніх правовідносин і відповідно уникнення подання позовів до суду. У зв'язку з цими, варто розглянути найбільш розповсюджені причини судової практики у сфері виникнення спорів стосовно договорів контрактації.

Першою проблемою слід виокремити наступне – за юридичною природою і змістом, договір контрактації найбільш схожий до договорів купівлі-продажу та постачання. Законодавець посилається на те, що регулювання контракційних правовідносин здійснюється на загальних приписах відповідних договорів. Тому укладаючи договір контрактації, потрібно обов'язково звертати увагу і на ці норми. При цьому, розуміти різницю між цими договорами (табл. 1).

Прикладом судового спору щодо визнання правовідносин, що ґрунтуються саме на договорі контрактації, а не іншого виду договору реалізації сільськогосподарської продукції, є рішення Господарського суду Харківської області від 30.10.2017 р. у справі №922/3162/17.

Таблиця 1

Основні відмінності договору контрактації з суміжними договірними конструкціями

№ пор.	Договори	Відмінність
1	2	3
1.	Договір купівлі-продажу & договір контрактації	<p>– сторонами за договором купівлі-продажу є продавець і покупець – виступають всі учасники цивільного обігу – громадяни, юридичні особи або держава, тоді як за договором контрактації с/г продукції заготівельником може виступати лише суб'єкт підприємницької діяльності. До виробника сільськогосподарської продукції такої вимоги не ставиться.</p> <p>– за договором контрактації сільськогосподарська продукція, яка є об'єктом (предметом) договору, повинна бути вироблена виключно в господарстві виробника. Договір купівлі-продажу такої умови не передбачає.</p>
2.	Договір поставки & договір контрактації	<p>– продавцем за договором контрактації є винятково виробник сільськогосподарської продукції; за договором поставки – може бути лише підприємець – комерційна організація чи громадянин, який набув статусу приватного підприємця.</p> <p>– об'єктом (предметом) є лише майбутня сільськогосподарська продукція, яка підлягає вирощуванню чи виробництву і не проходить до моменту виконання договору будь-якої переробки (за винятком первинної, якщо це передбачено договором). Договір поставки такої умови не передбачає, предметом передачі тут є вироблені або спеціально закуплені для продажу товари чи готова продукція.</p>
3.	Договір міни & договір контрактації	<p>– сфера застосування договору міни є значно вужчою, ніж договору контрактації, тому що еквівалентом у товарних відносинах є в основному гроші. На відміну від договору контрактації сільськогосподарської продукції за договором міни як еквівалент зазвичай виступають не гроші, а інше рівноцінне майно.</p>
4.	Договір комісії & договір контрактації	<p>– договір комісії належить до групи договорів з надання посередницьких послуг, тоді як договір контрактації – до договорів про передачу майна у власність.</p> <p>– за договором комісії реалізується вже виготовлена сільськогосподарська продукція, натомість за договором контрактації – продукція яка буде виготовлена в майбутньому.</p>

Джерело: складено авторкою на основі [26, 37, 43, 43].

У документі зазначено: «Аналізуючи матеріали справи, судом було уточнено, що представником відповідача ОСОБА_5 було невірно застосовано п. 2 ОСОБА_10 Міністрів СРСР від 25.07.1988 №888. З аналізу правових норм ст. 272-274 ГК України, ст. 713 ЦК України; та укладених договорів №2711МП2 від 27.11.2014р., №0728МП від 28.07.2014р., №0530МП від 30.05.2014р., №0627МП від 27.06.2014р., №1312-16м від 16.12.2013 р., що дані договори за правовою природою є договорами поставки, а не договорами контрактації, оскільки сторони договору не є виробником сільськогосподарської продукції та контрактантом» [18, 24].

Наступним спірним моментом, що може виникнути під час регулювання відносин договору контрактації є визначення сторін договору. Як було зазначено раніше, договір передбачає наявність двох і більше сторін: виробника продукції сільського господарства та контрактанта. Відповідно кожна із сторін повинна виконувати взяті на себе зобов'язання: сільгоспвиробник зобов'язаний здійснити послуги щодо висадки, обробки, збирання врожаю, а контрактант – надати посівний матеріал для вирощення зернової культури та іншим способом сприяти сільгоспвиробнику у вирощенні врожаю. Сторони можуть залучити до виконання умов договору і додаткових учасників, що сприятимуть виконанню сторонами своїх зобов'язань:

- банківську установу, котра може надати кредит або на закупівлю посівного матеріалу, або на інші витрати, необхідні для вирощення врожаю;
- страхову компанію – страхуватиме посіви зернової культури.

Таким чином, сторонам, потрібно узгодити, на яких умовах вони працюватимуть з такими партнерами:

- 1) залучення їх до договору контрактації шляхом розрахунку з ними майбутньою продукцією;
- 2) укладання з ними прямих договорів на відкриття кредитної лінії або договору страхування та оплати після укладання таких договорів [33, с. 17].

Наголошуємо, що в разі залучення до договору додаткових сторін, наприклад, банку, існуватиме потенційний ризик втрати контролю над вирощеною продукцією, бо останній – отримає в заставу таке майно та зможе ним розпоряджатися.

Предмет, а саме неповне його трактування у договорі, також може спричинити подання позову до суду. Справа в тому, що сторони у договорі не чітко прописують кількість продукції, що має бути вирощена та передана контрактанту виробником. Тим самим, сторони наражають себе на небезпеку.

Контрактант ризикує зазнати збитків, адже вартість вирощеної та зібраної сільгоспкультури може бути меншою за суму його витрат на виконання умов договору: посівний матеріал; паливно-мастильні матеріали; вартість послуг агрономів, машиністів-трактористів; вартість перевезення врожаю з місця його збирання до елеваторів; вартість зберігання сільгосппродукції. А ризик сільгоспвиробника буде виражатися в тому, що контрактант може подати позов про стягнення недопоставленої кількості продукції шляхом завищення загальної кількості, яка мала бути вирощена на певній земельній ділянці, що може також завдати збитків сільгоспвиробнику.

В судовій практиці є рішення спору Господарським судом Вінницької області від 10.04.2017 р. у справі №902/340/15 – щодо зобов'язання сільгоспвиробника поставити контрактанту певну кількість продукції у зв'язку з невизначеністю в договорі чіткої кількості сільгоспкультури, яку має поставити сільгоспвиробник.

Суд, дослідивши обставини справи, відхилив твердження контрактанта щодо кількості продукції, яку мав поставити сільгоспвиробник, у зв'язку з відсутністю в договорі її чіткої кількості. Так у висновках суду зазначається: «Посилання представника позивача на те, що обов'язок відповідача поставки 1 724 тонн соняшнику передбачений в п. 2.2.5, п. 2.2.6, п. 7.5 Договору, судом до уваги не беруться з огляду на наступне. Суд не бере до уваги форми 29-сг (річна) про збір врожаю з одного гектара, оскільки в п. 2.2.5 Договору немає посилання на те, що саме в такий спосіб буде вирахована кількість соняшнику, яку

зобов'язаний поставити відповідач позивачеві. В пункті 2.2.6 Договору зазначено, що Сторона_2 зобов'язується поставити ОСОБА_6 вирощений Стороною_2 із ОСОБА_5 матеріал та зібраний на земельній ділянці, відведеної для такої мети, розміром 400 га власними транспортними засобами та за власний рахунок на адресу виробничих потужностей Сторони_1, а саме: Вінницька область, смт. Крижопіль, вул. Куйбишева, 88. Поставка ОСОБА_6 транспортом Сторони_1 можлива за попередньою письмовою домовленістю про це між Сторонами з одночасним коригуванням ціни із врахуванням транспортних витрат. У вказаному пункті Договору не вказано конкретну кількість соняшнику, яку мав би поставити відповідач позивачеві» [23].

Предмет договору, а саме такі його характеристики як асортимент, розмір та якість продукції, може визначатися у додатковій угоді, специфікаціях або актах приймання-передачі укладеними між сторонами. У такому випадку виникає загроза того, що будь-яка зі сторін зможе відмовитися від підписання таких документів. Як наслідок, це спричинить абсолютну невизначеність щодо кількості товару, який має бути переданий за договором. При цьому, може скластися така ситуація, що підписання першого акту приймання-передачі продукції буде здаватися виконанням обов'язку виробником сільськогосподарської продукції в повному обсязі, що не відповідатиме першочерговим домовленостям сторін. У зв'язку з такими обставинами, вищевикладеним рішенням суду, контрактанту було відмовлено в задоволенні позову про стягнення збитків, завданих неналежним виконанням сільгоспвиробником своїх обов'язків за договором щодо постачання продукції в повному обсязі.

У рішенні зазначено: «Окрім того, згідно із п. 1.3 Договору найменування, кількість Предмета Договору, його часткове співвідношення (асортимент, номенклатура), одиниці виміру, ціна одиниці виміру та загальна сума Предмета Договору визначаються у специфікаціях, рахунках, видаткових накладних, актах приймання-передачі та інших товаро-супровідних документах, які є невід'ємною частиною даного Договору. Відтак, відповідач поставив соняшник в кількості та вартості, вказаній у видаткових накладних».

Наступною причиною «з'ясування стосунків» у судовому розгляді сільгоспвиробника та контрактанта є відсутність у договорі контрактації конкретного визначення строків передання продукції контрактанту. Виробник такої продукції може затягувати момент її постачання контрактанту, посилаючись на те, що точних дат у договорі немає.

На нашу думку, строки передання продукції краще привести до початку збирання врожаю. Сторони повинні узгодити строк постачання з урахуванням площі земельної ділянки, оскільки її розміри суттєво впливатимуть на тривалість збирання урожаю. Контрактанту рекомендуємо прописати в договорі штрафні санкції до виробника, які будуть мати місце у разі прострочення збору врожаю або передання готової продукції у власність контрактанта. Так, для прикладу, Товариство з обмеженою відповідальністю «СІБ-Агро-Транс» звернулося до Господарського суду Полтавської області з позовом про стягнення з Товариства з обмеженою відповідальністю «Агрофірма «Джерело» 247 007,29 грн. боргу, 8 188,98 пені та 89 300 грн. збитків. Обґрунтовуючи свої вимоги, позивач вказував на порушення відповідачем зобов'язань за договором контрактації сільськогосподарської продукції №1 від 01.11.2009 р. щодо поставки в повному обсязі та вчасно товару. Рішенням Господарського суду Полтавської області від 24.12.2010 р. позовні вимоги задоволено в частині стягнення з відповідача 172 904,82 грн. боргу та 5 653,75 грн. пені. Суд дійшов висновку про недопоставку відповідачем в обумовлені договором строки насіння соняшнику за договором контрактації сільськогосподарської продукції №1 від 01.11.2009 р. У стягненні 89 300 грн. збитків відмовлено через їх недоведеність. Судове рішення обґрунтоване приписами ст. 273-274 ГК України, ст. 526 ЦК України [22].

Збереження врожаю до моменту його збирання також є критичним аспектом при виникненні правовідносин між сільгоспвиробником та контрактантом, оскільки контрактант може вважати, що право власності на урожай належить йому, оскільки він є вигодонабувачем за договором. Водночас сільгоспвиробник може не визнавати таких обставин та самостійно розпоряджатися урожаем до моменту його передачі. За відсутності положень договору, які визначатимуть,

кому належать майнові права на щойно зібраний урожай, контрактант буде позбавлений можливості вимагати з незаконного володіння урожай у сільгоспвиробника. До такого висновку дійшов Господарський суд Харківської області у своєму рішенні від 06.12.2017 р. у справі № 922/3330/17:

«Суд не може погодитись з таким твердженням позивача, оскільки останнім не було надано належних та допустимих доказів утримання товару відповідачем або нездійснення його передачі у встановлені Договором строки, що могло б бути підставою для витребування ОСОБА_7 із володіння Відповідача у встановленому діючим законодавством України позасудовому та/або судовому порядку, з огляду на те, що сторони домовились саме про передачу товару шляхом надання товару у розпорядження на земельних ділянках у строк до 20 серпня 2017 року. Надаючи оцінку договору, на який посилається позивач, суд дійшов висновку, що позивач мав можливість й самостійно реалізувати своє право щодо збирання врожаю, доказів наявності обставин, які б обмежували його в цьому, позивач не надав» [25].

Контрактант може самостійно здійснювати збирання врожаю, якщо договір не передбачатиме належність права власності будь-якій зі сторін. Цю дію покупця можна буде вважати фактичним рейдерством. Таким чином, сторонам варто викласти пункти договору так, щоб сільгоспвиробник мав змогу виростити урожай та водночас був за нього лише матеріально відповідальним. Крім того, сторонам слід уточнити про спільне розпорядження майновими правами на урожай, до моменту його передачі з метою уникнення зловживань будь-якою стороною і передання майнових прав на посіви в заставу третім особам.

Отже, за порушення сторонами умов договору контрактації передбачена юридична відповідальність. Виробник сільгосппродукції, не виконуючи або виконуючи свої обов'язки не в повному обсязі, згідно з законодавством, сплачує контрактанту неустойку: штраф або ж пеню. У разі несвоєчасної підготовки продукції до здавання-приймання – відшкодовує не лише завдані збитки, а і упущену вигоду. Якщо до відповідальності притягують контрактанта, то він зобов'язаний сплатити виробнику штраф, а також завдані збитки. Сторони також

можуть домовитися про застосування і інших санкцій у разі не виконання, не належного виконання ними договірних зобов'язань.

Головною проблемою судової практики розгляду спорів за договором контрактації є відсутність Типового договору контрактації сільськогосподарської продукції (або ж Положення про контрактацію). У зв'язку з цим, контрактант та сільгоспвиробник повинні прописати в договорі максимально детально всі умови. Звернути увагу в першу чергу потрібно, на визначення сторін, а саме передбачити можливість участі інших осіб у контрактації; предмет має бути прописаний у самому договорі контрактації, при цьому необхідно розписати кількість продукції, що має бути вирощена та передана контрактанту виробником; строк передачі продукції має бути врахований відповідно до розміру земельної ділянки та встановлений до початку збирання врожаю. Врахування цих положень допоможе сторонам уникнути конфліктів та їх вирішення у суді.

2.2. Перспективні напрямки вдосконалення договору контрактації

Договір контрактації з моменту його виникнення був інструментом радянської влади. Його метою було утримання суспільства в напрузі – виконання державних планів та п'ятирічок. Коли Україна стала незалежною, змінилася і економічна ситуація в державі: відбувся перехід від адміністративно-планової економіки до ринкової, що у свою чергу зменшило і тиск на договірні відносини [29, 71].

Однак, актуальність застосування такого договору не зникла. По-перше, вважаємо, що використання договору контрактації пов'язане із розвитком механізмів реалізації сільськогосподарської продукції в умовах конкуренції. По-друге, такі ринкові відносини потребуватимуть правового роз'яснення. Адже складна система економіки повинна бути врегульований відповідними державними інструментами та заходами з метою забезпечення рівності всіх ринкових учасників та підтримання безпеки (наприклад, продовольчої)

безпосередньо на самому ринку. [34, с. 175]. Звідси випливає потреба у вдосконаленні договору контрактації.

Напрямок удосконалення договору конструкції, враховуючи судову практику та законодавче регулювання типових договорів за кордоном, є досить багато. При цьому варто зазначити, що були негативні спроби імплементації в українське законодавство регулювання правовідносин, що виникають у сфері сільського господарства. У Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, [21] влучно вказано, що «Складна ситуація, що склалася у сфері земельних відносин, спричинена насамперед ... невдалим (особливо в аграрній сфері) запозиченням правових інститутів і механізмів, які використовуються у країнах із розвинутою ринковою економікою». Повністю підтримуємо таку думку.

Необхідно розуміти, що адекватне запозичення та послідовна адаптація не зводиться до дублювання норм нормативно-правових актів: держава має проводити аналіз кожної норми, що підлягає імплементації, на предмет того, чи є ця норма, по-перше, необхідною, по-друге, які правові механізми реалізації відповідної норми існують в правовій системі держави, і які потрібно буде запровадити; по-третє, чи є потрібною норма на даному етапі розвитку відносин у відповідній сфері.

На відміну від української, світова економічна наука має істотно більші теоретико-методологічні напрацювання з питань контрактації в аграрному секторі економіки. Також в англійській літературі присутня спеціальна термінологія, яка деталізує зміст контрактації, дозволяючи більш точно і коректно охарактеризувати окремі сторони цих відносин.

Як зазначає А.О. Гуторов, розуміння сутності контрактації у європейській та американській економічній науці суттєво різняться. Е. Регбер стверджує, принципова відмінність полягає у тому, що перші вчені тлумачать контрактацію як форму у міжгосподарської договірної взаємодії, наближаючи її до кооперації, інші ж – вважають уособленням квазі-інтеграції [72, с. 4], що є більш коректним, оскільки в результаті створюються міцні взаємозв'язки, перерозподіляються

ризика та окремі функції управління тощо, що притаманне інтеграційним відносинам.

В Європі відсутні аналогічні назви – контрактації договори, і під аналогією розуміємо сам термін «договір контрактації сільськогосподарської продукції». Водночас, присутні схожі правові конструкції, тобто договори, які за тією чи іншою ознакою є подібними. Наявність таких схожих договорів свідчить про потребу близької кооперації між виробниками сільськогосподарської продукції та їх партнерами – переробними підприємствами, метою яких є виробництво якісної та конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції [45, с. 41].

Якщо говорити про американське законодавство у сфері договірних відносин, що стосуються продукції аграрного господарства (вони кажуть «фермерської продукції»), то їх регулює спеціальний нормативно-правовий акт – Зведений (уніфікований) комерційний кодекс США. Завдання цього документу узагальнення законодавчих актів, згідно з якими фермери США як повноправні суб'єкти розвинених ринкових відносин мають систему прав та обов'язків не лише щодо виробництва сільськогосподарських культур і тваринницької продукції, а й щодо їх реалізації.

Зведений комерційний кодекс США – це «єдиний закон». Він забезпечує повну інфраструктуру, що охоплює економічно важливі операції між продавцями та покупцями, між ними та фінансовими установами. Необхідно додати, кодекс орієнтований на врахування істотних особливостей продажу саме сільськогосподарської продукції, тобто продукції рослинних культур, худоби або аграрних знарядь праці, які виробляються чи використовуються у фермерській діяльності для вирощування рослин, удобрювання ґрунту, випасання тварин та для інших видів фермерської діяльності.

Характер відносин між фермерами в США має яскраво виражений товарний характер, що передбачає певні правові засади вигідного збуту вирощеної сільськогосподарської продукції. Проте у них виникають проблеми, пов'язані з вивченням попиту на певну продукцію і відповідно, ціни, її перевиробництвом та пошуком оптимального варіанту збуту.

Реалізація сільськогосподарської продукції в США провадиться переважно у формі індивідуального продажу фермерами результатів своєї праці. Регулюється вона здебільшого законодавством штатів, проте великий обсяг заходів щодо вивчення попиту й оптимального збуту цієї продукції покривається також федеральним законодавством [50, с. 162-163].

ГК України та ЦК України мають перелік норм, що визначають істотні умови договору. Такі умови мають бути зрозумілими та вичерпними. Укладаючи договір контрактації у загальному порядку або за результатами здійснення процедури закупівель, сторони мають керуватися положеннями статей вищезгаданих кодексів. Так, у ГК України передбачено наявність Типової форми такого договору, який повинен значно спростити процедуру його розробки сторонами. Наявність відсилання на таку форму без її існування в чинному законодавстві не відповідає принципам економічності та ефективності. Тому таке посилання має бути підкріплене наявністю Типової форми договору контрактації, затвердженої Кабінетом Міністрів України. Особливо у нагоді така форма стане у майбутньому, коли мова буде йти про відкриття ринків закупівель, і наявність типових форм значно спростить доступ іноземним замовникам або товаровиробникам до укладення договірних відносин в Україні.

Тотожним є питання щодо змісту ч. 5 ст. 273 ГК України, яким встановлено, що додаткові умови договору контрактації сільськогосподарської продукції можуть бути встановлені Положенням про контрактацію сільськогосподарської продукції, яке затверджується Кабінетом Міністрів України. Таке Положення відсутнє в чинному законодавстві України, що, відповідно, створює так звану фактографічну помилку – вид помилок у нормотворчості, що проявляється в «неточності в реквізитах нормативного акту, власних назвах, відсилання до неіснуючих нормативно-правових актів чи їх окремих положень або посилання на акти, що не містять необхідної правової інформації; упущення реальних життєвих обставин, що мають суттєве для змісту норм права, що проектуються» [31, с. 74].

На думку А. Головіна, такі відсилання є допустимими у двох випадках: «По-перше, у директивній формі, тобто щодо нормативно-правового акта меншої

юридичної сили. Наприклад, у ст. 41 Конституції України проголошено право кожного на приватну власність та визначає, що це право набувається в порядку, визначеному законом [1, 2]. Так само, як у разі, коли законом встановлюються, наприклад, ранги державних службовців, порядок їх присвоєння та співвідношення між ними визначаються Кабінетом Міністрів України [11]. У цих випадках визначаються конкретні виконавці. Крім того, у прикінцевих положеннях, як правило, встановлюються й строки виконання таких приписів.

Проте, у випадку із відсиланням до Положенням про контрактацию сільськогосподарської продукції, відсилання, по-перше, здійснене не просто до акта меншої юридичної сили – норма складена таким чином, що припущення його існування є цілком об'єктивним. По-друге, покладаючи затвердження даного акта на Кабінет Міністрів України, законодавцем не визначено строки такого виконання, що безумовно веде до порушення принципу правової визначеності. Все це потребує доопрацювання та узгодження.

На відміну від Типового договору контрактации, необхідність Положення про контрактацию сільськогосподарської продукції є сумнівною. Істотні умови даного договору, за умови реформування законодавства про договір контрактации, матимуть закріплення, по-перше, в ГК України, по-друге, у спеціальних випадках, – в Законі України «Про публічні закупівлі» [13], по-третє – у Типовому договорі контрактации сільськогосподарської продукції. Додатково, специфічні випадки укладення договору контрактации, як, наприклад, відповідно до Закону України «Про державний матеріальний резерв», також мають свої правові особливості, що визначені предметним законодавством [6].

На підставі вищевикладеного, вважаємо, що початковим етапом реформування договору контрактации має бути перегляд поточних норм основних джерел регулювання договору контрактации – ГК та ЦК України.

Вважаємо, що законодавець повинен встановити хто є «виробником сільськогосподарської продукції» та «контрактом», передбачити можливість участі фізичних осіб (фізичних осіб-підприємців) у контрактации. (Зараз це є особливо актуальним, у зв'язку проведення реформ у сфері земельного права).

Наступним кроком має стати усунення протиріччя визначення об'єкту договору контрактації сільськогосподарської продукції. Так маючи стратегію щодо наближення сільськогосподарської політики до європейської, закріпити в національному законодавстві наступне визначення запропоноване у Договорі про функціонування Європейського Союзу: «Сільськогосподарська продукція – це продукція, вирощена на землі, продукти тваринництва та рибальства, а також продукти первинної обробки, безпосередньо пов'язані з цією продукцією. Посилання на спільну сільськогосподарську політику або на сільське господарство, а також вживання терміну «сільськогосподарський» необхідно розуміти як таке, що також стосується рибальства, беручи до уваги особливості цього сектору». Доцільним є закріплення також відповідного переліку сільськогосподарської продукції, запропоноване у Додатку I до Договору. Таке закріплення призведе до правової визначеності об'єкту договору контрактації сільськогосподарської продукції.

На нашу думку, законодавець повинен звернути увагу сторін на розмір об'єкту договору контрактації сільськогосподарської продукції. Останній повинен бути чітко прописаний. Це сприятиме зниженню ризиків невиконання чи неналежного виконання зобов'язання сільгоспвиробника, тобто не до виростити, не до поставити потрібну кількість продукції. Водночас, рекомендуємо сторонам надати можливість самостійно обирати критерій обсягу об'єкта контрактації. Як правило, на практиці, застосовують ознаку середньої врожайності по території за три календарні роки або визначають її з урахуванням зібраного врожаю за рік. Все це допоможе з одного боку врегулювати питання об'єкта (предмета) договору контрактації на рівні держави, а з іншого буде відповідати принципу свободи договору відповідно до цивільного і господарського законодавства.

Додатково, при укладенні договору пропонуємо сторонам установити мінімальну кількість сільгосппродукції, яку сільгоспвиробник має передати контрактанту за будь-яких умов, а в разі якщо врожайність буде більшою, то рекомендуємо сторонам розділити результати співпраці навпіл. Зразком формування пункту договору «Предмет договору контрактації» може бути

наступне: «Сторони домовилися, що мінімальна кількість сільськогосподарської продукції, яка буде передана сільгоспвиробником контрактанту, становить 120 тонн. У разі вирощення більшої кількості сільгосппродукції сільгоспвиробник зобов'язаний передати контрактанту, крім 120 тонн половину урожаю, який перевищує таку кількість».

Щодо інших умов, то законодавцю буде доцільно залишити їх встановлення на розсуд сторін договору. В переважній більшості, вони будуть ґрунтуватися на правах та обов'язках виробника та контрактанта. Так радимо до умов договору сторонам включати такі пункти як: «Нецільове використання посівного матеріалу», «Задоволення вимог контрактанта», «Збереження врожаю», «Майнові права на урожай», «Порядок передання сільгосппродукції», «Порядок повідомлення сторін». Обов'язково потрібно зазначити пункт «Відповідальність сторін» (табл. 2).

Таблиця 2

Зразок формування пунктів договору контракції

Назва пункту договору	Зміст пункту договору
Нецільове використання посівного матеріалу	У разі виявлення факту нецільового використання сільськогосподарським виробником отриманого від контрактанта посівного матеріалу сільськогосподарський виробник зобов'язаний сплатити контрактанту штраф у розмірі десяти відсотків від вартості зернової культури, використаної не за цільовим призначенням.
Задоволення вимог контрактанта	У разі виявлення порушень з боку сільськогосподарського виробника, а саме нецільове використання допомоги від контрактанта останній має право задовільнити свої вимоги шляхом пропорційного зменшення фінансування, яке передбачено договором. За таких обставин, товаровиробник зобов'язаний покрити частину недоотриманого фінансування у зв'язку із задоволенням вимог контрактанта, власним коштом. Автоматичне зменшення фінансування не є порушенням умов договору з боку контрактанта.
Збереження врожаю	Сторони домовилися, що сільгоспвиробник зобов'язаний забезпечити збереження урожаю шляхом догляду за ним, оброблення земельної ділянки належним чином, встановлення охорони з метою забезпечення втручання сторонніх осіб у заволодіння урожаем. Сільгоспвиробник є матеріально відповідальним за збереження урожаю до моменту його передання контрактанту.
Майнові права на	Майнові права на урожай належать сторонам на праві спільної сумісної

урожай	власності. Розпорядження майновими правами на урожай здійснюється сторонами за спільною згодою.
Порядок передання сільгосппродукції	У разі якщо сільгоспвиробник не почне збирати урожай своєчасно, контрактант має право зробити це самостійно, повідомивши сільгоспвиробника за два календарні дні до цього у письмовій формі. Якщо після збирання сільгоспкультури сільгоспвиробник не передасть контрактанту продукцію протягом строків, визначених договором, контрактант має право визнати на неї право власності шляхом пред'явлення позову до суду або витребувати її з володіння зберігача, якщо вона перебуватиме на відповідальному зберіганні.
Відповідальність сторін	[...] У разі неналежного виконання будь-якою стороною своїх обов'язків, винна сторона сплачує іншій стороні штраф у розмірі десяти відсотків від загальної вартості продукції, що визначена в пункті «Предмет договору» за кожен факт порушення [...].

Джерело: [64].

Всі пункти є критичними точками, що можуть виникнути в разі непорозумінь контрактанта та товаровиробника сільгосппродукції, тому їх трактування в договорі, вважаємо все-таки, набуває статусу обов'язковості.

Сьогодні особливого значення у відносинах будь-яких договірних форм є процес комунікації. Розвиток технологій дозволяє забезпечувати інформацією у будь-який спосіб та строк. Тому, сільгоспвиробник та заготівельник обов'язково в договорі мають прописати порядок повідомлення сторін. Це може бути прямим доказом вини в разі виникнення судового розгляду. Редакцію такого пункту можна викласти наступним чином: «Повідомлення сторін надсилаються на адресу, визначену у договорі. Термінові повідомлення надсилаються у вигляді СМС на телефонний номер, зазначений у договорі, копія яких дублюється на електронну адресу, визначену у договорі. Повідомлення, надіслані на телефонний номер або електронну пошту, прирівнюються до письмових повідомлень та вважаються отриманими стороною в день їх фактичного відправлення».

Таким чином, договір контрактації є договором, який є характерним країнам пострадянського простору. В Україні його початкове цільове призначення з роками змінилося та все ж сам вид договірних відносин не втратив свою актуальність. Навпаки він потребує доповнення та вдосконалення. Насамперед, визначення таких категорій як «виробник сільськогосподарської продукції»,

«контрактант» та «сільськогосподарська продукція», як в окремих нормативно-правових актах, які тільки згадують про договір контрактації, так і в спеціальних кодифікованих актах ГК та ЦК України.

Значно полегшить та стабілізує правове регулювання контрактації сільськогосподарської продукції розроблення Типового договору контрактації. Це зменшило б ризики сторін щодо виникнення непорозумінь. Проте такі акти не розробляються та не затверджуються законодавцем. У зв'язку з цим, особи, які виявили бажання встановити контракційні правовідносини, повинні самостійно прописувати договір та виконувати всі його умови на власний розсуд.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті дослідження правового регулювання договору контрактації, виконаного на основі аналізу чинного законодавства України та практики його застосування, теоретичного осмислення ряду наукових праць в різних галузях знань, нами сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства. Основні з них такі.

1. Договір контрактації є одним із видів договорів купівлі-продажу. Відповідно на нього поширюються всі приписи, які регулюють відносини, що виникають внаслідок купівлі-продажу, поставки готової продукції, товарів. Тобто спостерігається субсидіарне застосування законодавства. Проте орієнтація лише на ці норми, провокує порушення основ використання контрактації. Звідси випливає, що укладання та виконання такого правочину обумовлює потребу в додатковому правовому регулюванні. Адже він координує конкретний та специфічний пул відносин, що за своєю юридичною сутністю та змістом має додаткові особливості, порівнюючи з іншими договірними конструкціями. Для прикладу, врахування фактору сезонності є обов'язковим при визначенні умов договору контрактації.

2. Встановлено, що сторонами у контрактації є виробник сільськогосподарської продукції та контрактант. У законодавстві немає чітко визначених критеріїв, хто до них належить. Проте в Законі України «Про сільськогосподарський перепис» містяться елементи пояснення терміну «сільськогосподарський виробник», згідно з яким виробником сільськогосподарської продукції необхідно вважати юридичних осіб всіх організаційно-правових форм господарювання та їх відокремлені підрозділи, фізичних осіб (фізичні особи-підприємці, домогосподарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності, мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин. Яка особа

вважається «контрактантом» – потребує додаткового правового дослідження та його визначення і закріплення на рівні держави.

3. Проаналізовано, що між нормами ЦК та ГК України є неточності та розбіжності. Відповідно до цивільного законодавства у контрактації може брати участь як фізична так і юридична особа. Господарське право передбачає участь лише виробника сільськогосподарської продукції та держави, як замовника. Вважаємо такі приписи недоцільними, адже вони звужують можливість застосування даного виду договорів при збуті продукції.

4. З'ясовано, що предметом договору контрактації є суспільні відносини, що виникають між виробником сільськогосподарської продукції та контрактантом стосовно вирощення, передачі, прийняття та оплати об'єкта договору – аграрної продукції. Така продукція має бути вироблена в майбутньому та особисто стороною, яка іменується «виробник». Проте існують протиріччя, стосовно того чи підлягає обробці така продукція і чи не порушує це особливості контрактації. Нами встановлено, що обробка аграрної продукції є обов'язкою в умовах сьогодення (внесення мінеральних добрив, проведення знешкодження шкідників). Тому, на наше переконання, ст. 713 ЦК України потребує доповнення в розрізі, яка саме продукція вважатиметься виробленою.

5. Зміст виконання договору контрактації встановлюється нормами ЦК та ГК України. Так, виробник зобов'язаний виробити продукцію певної кількості, асортименту та якості, а контрактант зобов'язаний прийняти таку продукцію та здійснити її оплату. Таким чином, права і обов'язки сторін кореспондують між собою. Крім того, нами встановлено, що з основних прав і обов'язків учасників договору контрактації виникають і похідні, такі як обов'язок контрактанта в наданні допомоги сільгоспвиробнику. Тому з метою узгодження регулювання договірних відносин контрактації сільськогосподарської продукції необхідно урівноправити приписи ЦК та ГК України. У зв'язку з цим, пропонуємо закріпити у ст. 713 ЦК України обов'язок контрактанта сприяти виробникові у виробництві продукції.

6. Визначено, що за невиконання, неналежне виконання сторонами договору контрактації встановлено нормативно-правовими актами юридичну відповідальність, а саме сплату контрактантом – штрафу та завданих збитків, а сільськогосподарським виробником – неустойки, завданих збитків та упущеної вигоди. На нашу думку, розмежування у такий спосіб відповідальності є справедливим та спонукає кожну із сторін договору до добросовісного виконання своїх обов'язків.

7. Аналіз судових рішень, що виносились господарськими судами стосовно порядку укладання та виконання договору контрактації, свідчить, що договір має недопрацьовану правову урегульованість, що підтверджується відсутністю розробленого Типового договору контрактації Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Тому багато спорів виникає через неправильне розуміння суб'єктами права суті договору контрактації. Як наслідок, настає цивільно-правова, матеріальна або кримінальна відповідальність для однієї із сторін у порядку і обсягах, установлених чинним законодавством України. Так суди звертають увагу сторін на те, що в договорі має бути чітко прописано предмет договору, а саме, яку кількість та якість продукції, яку потрібно виробити та передати; строк передачі такої продукції та можливість відхилення від конкретної дати. На нашу думку, з метою уникнення судового розгляду та юридичної відповідальності, виробник і контракт мають максимально детально прописувати всі розділи в договорі.

Проведеним дослідженням не вичерпуються всі аспекти проблем використання договору контрактації. З метою удосконалення чинного законодавства України з питань регулювання договору контрактації сільськогосподарської продукції пропонуємо внести наступні зміни та доповнення до деяких законодавчих актів України, а саме:

– базуючись на результатах аналізу нормативно-правової та спеціальної літератури, пропонуємо закріпити у ч. 1 ст. 713 ЦК України визначення, хто є контрактантом: «контрактант – це юридична чи фізична особа, яка закупає сільськогосподарську продукцію у виробника такої продукції, з метою її

подальшої переробки на власних виробничих потужностях або ж перепродажу іншим покупцям чи замовникам»;

– внести зміни до ст. 272 ГК України, виключивши з неї частину першу, що урегулює норми ЦК та ГК України щодо участі у договорі інших осіб, а саме фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців, а також юридичних осіб. У статті доцільно залишити і участь держави у таких правовідносинах. Зі зростанням кола учасників, договір контрактації буде більше використовуватися, що провокуватиме посилення довіри до сільськогосподарських виробників, а, отже, і позитивно впливатиме на інвестиційну привабливість галузі сільського господарства. Збереження участі держави в контракції, у свою чергу, буде гарантувати продовження здійснення державних закупівель, які є механізмом раціонального поєднання системи ринку та держави;

– доповнити ч. 1 ст. 713 ЦК України наступним текстом: «Договір контрактації встановлює, що передана у майбутньому за цілями договору сільськогосподарська продукція вирощується, виготовляється, вироблюється самостійно виробником за допомогою власних чи орендованих основних засобів. Крім цього, така продукція може піддаватися обробці, переробці таким виробником, не змінюючи при цьому основних її характеристик та властивостей»;

– норму ч. 3 ст. 272 ГК України «Істотні умови договору контрактації» доповнити формулюванням: «Контрактант має право здійснювати контроль за виробничим процесом, у порядку та у спосіб, що визначені в договорі контрактації». Наявність такого права у контрактанта, в свою чергу буде сприяти зменшенню його ризиків не отримати якісну та відповідну продукцію. Крім цього, такий контроль буде спонукати і зобов'язувати виробника сільгосппродукції до належного виконання взятих ним на себе обов'язків та не зловживати наданою допомогою контрактанта;

– розробити Типовий договір контрактації сільськогосподарської продукції, яким будуть врегульовані всі основні питання, пов'язані з укладенням договорів контрактації сільськогосподарської продукції та їхнім виконанням. Так, допускаємо, що такий договір може складатися як із загальноприйнятних розділів

договорів купівлі-продажу: «Загальні положення», «Предмет договору», «Ціна, порядок обліку та оплати за сільськогосподарську продукцію», «Права та обов'язки контрактанта», «Права та обов'язки виробника сільськогосподарської продукції», «Порядок передання сільськогосподарської продукції», «Відповідальність сторін», «Порядок розв'язання спорів», «Форс-мажор», «Строк дії договору», так і зі специфічних, притаманних правовідносинам контрактації – «Умови залучення третіх осіб до виконання договору», «Нецільове використання посівного матеріалу», «Задоволення вимог контрактанта», «Збереження врожаю», «Майнові права на врожай», «Порядок передання сільгосппродукції», «Порядок повідомлення сторін», «Інші додаткові умови».

Зазначені пропозиції щодо правового регулювання договору контрактації можуть бути внесені до законодавства, яке буде сприяти детальному регулюванню нормами правовідносин у сфері збуту аграрної продукції або – використовуватись учасниками договору самостійно при його укладенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>. Дата звернення 22 червня 2020 року.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. № 995_004. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. Дата звернення 17 липня 2020 року.
3. Господарський кодекс України. Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. Дата звернення 03 березня 2020 року.
4. Податковий кодекс України. Кодекс від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. Дата звернення 05 березня 2020 року.
5. Цивільний кодекс України. Кодекс від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. Дата звернення 03 березня 2020 року.
6. Про державний матеріальний резерв : Закон України від 24 січня 1997 р. № 51/97-ВР 24.01.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/51/97-%D0%B2%D1%80>. Дата звернення 20 вересня 2020 року.
7. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
8. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 02 липня 2015 р. № 1629-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19/page>. Дата звернення 20 жовтня 2020 року.

9. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02 березня 2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
10. Про Митний тариф України : Закон від 4 червня 2020 р. № 584-VII. Дата звернення 04 березня 2020 року.
11. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 р. № 266/94В. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/266/94-%D0%B2%D1%80>. Дата звернення 21 жовтня 2020 року.
12. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
13. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>. Дата звернення 04 березня 2020 року.
14. Про сільськогосподарський перепис : Закон України від 23 вересня 2008 р. № 575-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17>. Дата звернення 05 березня 2020 року.
15. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2019 р. № 829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
16. Про затвердження Методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2010-п>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.

17. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : Постанова Положення Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-%D0%BF>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
18. Про затвердження Положення про поставки продукції виробничо-технічного призначення, Положення про поставки товарів народного споживання та основних умов регулювання договірних відносин при здійсненні експортно-імпорتنних операцій : Постанова Ради Міністрів СРСР від 25 липня 1988 р. № 888. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0888400-88>. Дата звернення 25 жовтня 2020 року.
19. Про затвердження Положення (Стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 р. № 790. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
20. Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні : Наказ Міністерства транспорту України від 14 жовтня 1997 р. № 363. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0128-98>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
21. Про схвалення Концепції державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743-2009-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80>. Дата звернення 19 жовтня 2020 року.
22. Рішення Господарського суду Полтавської області від 24 грудня 2010 р. у справі №3/120. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13395913>. Дата звернення 17 жовтня 2020 року.
23. Рішення Господарського суду Вінницької області від 10 квітня 2017 р. у справі №902/340/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66022385>. Дата звернення 17 жовтня 2020 року.

24. Рішення Господарського суду Харківської області від 30 жовтня 2017 р. у справі №922/3162/17. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/70096470/>. Дата звернення 20 жовтня 2020 року.
25. Рішення Господарського суду Харківської області від 06 грудня 2017 р. у справі № 922/3330/17: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70954000>. Дата звернення 17 жовтня 2020 року.
26. Андросова О.Ф., Шульга М.В. Аграрне право України. Навч. посібник. Харків: Основа, 2015. 378 с.
27. Академічний тлумачний словник української мови : в 11-ти тт. Том 1. 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/vyugobljaty>. Дата звернення 20 серпня 2020 року.
28. Беляневич О.А. Господарський договір та способи його укладення: Навч. посібник. Київ: Наукова думка, 2002. 278 с.
29. Близнюк О.С. Договір контрактації сільськогосподарської продукції: історія та сучасність у застосуванні. *Юридичний журнал*. 2006. № 5. С. 98–107.
30. Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства Європейського Союзу: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.06. 2010. 227 с.
31. Борисова В.І., Баранова Л.М., Жилінкова І.В. Цивільне право України: підруч.: у 2 томах за ред. . В.І. Борисової. Київ: Юрінком Інтер, 2004. Т.2. 552 с.
32. Гуторов А.О. Розвиток виробничої контрактації в аграрному секторі економіки : монографія. Харків : ТОВ «Смугаста типографія», 2017. 167 с.
33. Гуторов А.О. Теоретико-методологічні засади контрактації в аграрному секторі економіки. *Агросвіт*. 2016. № 15-16. С. 14–21.
34. Гуторов А.О. Теоретичні засади контрактації в аграрному секторі економіки. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 174–181.
35. Гуторов А.О. Світовий досвід виробничої контрактації в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. № 18(1). С. 60–63.
36. Договір в цивільному і трудовому праві. Довідник. Ч.1. К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. 280 с.

37. Договори у сфері реалізації сільськогосподарської продукції. URL: <http://meo.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0>. Дата звернення 25 серпня 2020 року.
38. Домбругова А. Класифікація договорів купівлі-продажу за новим Цивільним кодексом України. *Юридична Україна*. 2003. № 12. С. 75–81.
39. Єрмоленко В.М. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія. *Підприємство, господарство, право*. 2006. № 6. С. 58–42.
40. Єфімов О.М. Договір контрактації сільськогосподарської продукції. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 2(2). С. 53–56.
41. Жидецька В.В. Про шляхи удосконалення техніки нормотворчості в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 23. С. 72–76.
42. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. К: Кондор, 2006. 357 с
43. Замрига А.В. Господарське договірне право як правовий інститут. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 94–97.
44. Замрига А.В. Загальні аспекти та перспективи правового регулювання контрактації сільськогосподарської продукції. *Науковий журнал Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 87–91.
45. Каравай А.В. Кантрактацыйныя адносшы ва умовах рыначнай эканомікі. *Вещь Академіі навук Беларусь Серыя гуманітарных навук*. 1994. № 3. С. 37–43.
46. Костів І.Я. Значення і сфера застосування договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. № 46. С. 66–73.
47. Костів І.Я. Порівняння договору контрактації сільськогосподарської продукції з суміжними договірними конструкціями. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. № 40. С. 56–65.
48. Костів І.Я. Форс-мажор за договором контрактації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2019. № 51. С. 33–39.

49. Криворук Б.М. Державна підтримка виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Економіка та держава*. 2016. № 11. С. 101–104.
50. Логуш Л.В. Правове регулювання реалізації сільськогосподарської продукції за комерційним законодавством США. *Право України*. 2002. № 3. С. 162–166.
51. Луць А.В. Свобода договору за проектом нового Цивільного кодексу України. *Вісник Вищого арбітражного Суду України*. 2000. № 3. С. 217.
52. Марич Х. Договір контрактації сільськогосподарської продукції. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 87–92.
53. Мартинюк А. Об'єкт та предмет договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. С. 81–85.
54. Мартинюк А. Права і обов'язки договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 21–26.
55. Мороз О.В. Відповідальність за порушення сторонами умов договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Право та інновації*. 2018. № 1. С. 33–37.
56. Мороз О.В. Предмет договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Право та інновації*. 2018. № 2(22). С. 87–91.
57. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1 /Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
58. Осташова В.О. Обмеження свободи договору контрактації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. № 33(1). С. 145–147.
59. Петруненко Я.В. Контрактація як господарсько-правовий механізм забезпечення ефективного використання державних коштів. *Публічне право*. 2015. № 4 (20). С. 129–137.

60. Петруненко Я.В. Особливості контрактації сільськогосподарської продукції та її роль і значення в забезпеченні ефективного використання державних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С.94–99.
61. Проценко А.С. Правове регулювання договору контрактації сільськогосподарської продукції: адаптація із законодавством ЄС. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 40. С. 36–49.
62. Самсонова Я.О. Правові засади виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні: монографія. Видавництво «С.А.М.», 2012. 176 с.
63. Святченко Л. Значення договору контрактації у цукробуряківництві на сучасному етапі розвитку аграрних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 9. С. 149–152.
64. Серeda А. Договір контрактації сільськогосподарської продукції: ризики та рекомендації. *Електронний журнал «УТЕКА»*. 2019. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/agro-4-gospodarski-operacii-v-agrosektori-35-dogovor-kontraktacii-selskoxozyajstvennoj-produkcii-riski-i-rekomendacii>. Дата звернення 17 жовтня 2020 року.
65. Станіславський В.П. Договір контрактації продукції насінництва. *Університетські наукові записки*. 2008. № 2. С. 113–118.
66. Уркевич В.Ю. Договір контрактації сільськогосподарської продукції: проблеми вдосконалення правового регулювання. Договір як універсальна правова конструкція : монографія. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. Розд. 7, гл. 2. С. 308–324.
67. Цюра О.В. Правове регулювання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції тваринного походження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2015. 230 с.
68. Чабаненко М.М. Сільськогосподарська продукція як категорія аграрного права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право*. 2014. № 197(2). С. 58–65.

69. Шибасва Н.В., Квятко Т.М. Еволюція спільної аграрної політики ЄС. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2015. № 162. С. 306–315.
70. Шуміло О.М. Договір контрактації сільськогосподарської продукції в контексті екологічних умов. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2(57). С. 416–424.
71. Щетініна Т.О. Історичні аспекти правового регулювання договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 9-2. Т. 1. С. 49–52.
72. Rehber E. Vertical Integration in Agriculture and Contract Farming: Working Paper # 46 / E. Rehber. Washington: USDA, 1998. 33 p.